

^ In 1880 werd Pol De Mont leraar aan het atheneum van Doornik.
[Letterenhuis Antwerpen]

BIJDRAGE

LODE WILS

VAN DE SCHOLIERENBEWEGING, VIA DE LANDDAGBEWEGING, NAAR EEN VOLKSBEWEGING?

POL DE MONT (1857-1931)

De literator Pol De Mont werd in de jaren 1880-1895 in Vlaanderen een toonaangevende dichter, die al op 23-jarige leeftijd met de Vijfjaarlijkse Staatsprijs voor Vlaamse Letterkunde was bekroond. Hij verwijdde de Vlaamse literaire horizon door zijn intensief contact met de naburige literaturen, beoefende en bepleitte *l'art pour l'art* tegenover de heersende opvatting dat de literatuur essentieel een opvoedende, dienende nationale functie had. Hij bracht een nieuw geluid in de Nederlandse letteren met zijn uitdrukking van de zinnenverrukking in de sensuele liefde. En met een mateloze, veelzijdige prestatiedrang werkte hij zich op allerlei terreinen op de voorgrond, onder meer in de Vlaamse beweging.

Ludo Stynen, de auteur van een reeks waardevolle biografieën van Vlaamse letterkundigen: van de gezusters Loveling, Lode Zielens, Anton Bergmann en Jan Frans Willems, heeft De Mont aan zijn palmares toegevoegd. Het werd een waardevol werk, niet alleen dankzij de ervaring en het talent van de schrijver, maar ook omdat die kon beschikken over een uitzonderlijk rijke documentatie. De zelfbewuste De Mont had die al sinds zijn jeugd verzameld, opdat zijn verdiensten zouden erkend en herinnerd worden. Dat resulteerde in een stevig onderbouwd werk van meer dan vijfhonderd bladzijden, waarin ook de flamingant uitvoerig aan bod komt.¹ Het loont de moeite om De Monts belangrijke rol in de Vlaamse beweging afzonderlijk samen te vatten, te kaderen en te duiden.

¹ L. Stynen, *Pol de Mont. Een tragisch schrijversleven*, Kalmthout, 2017.

Als laatstejaarsleerling in het kleinseminarie van Mechelen, nam Pol De Mont het eerste concrete initiatief om de opkomende katholieke flamingantische scholierenbeweging te bundelen op nationaal vlak. Hij was het, zo stelde hij zelf met nadruk, die de idee gelanceerd had om een *“studentenlanddag”* te beleggen in de Paasvakantie van 1877, die dan zou worden herhaald in de septembervakantie. Albrecht Rodenbach, toen eerstejaarsstudent in Leuven, was hem tevoren toch al komen opzoeken in Mechelen met een soortgelijke bedoeling. Beiden samen zouden in en vanuit Leuven als stimulator optreden tijdens de twee volgende academiejaren, zodat de beweging ook studenten ging omvatten. Maar tot een levensvatbare organisatorische bundeling kwam het niet. Na de eerste landdagen die *“bij de honderd”* aanwezig zouden geteld hebben, werd de opkomst op die van september 1878 *“helemaal een flop”*, en er werd beslist daarmee te stoppen. Wel werd in twee provincies een *“gouwdag”* geprobeerd. De *“studententijdschriften”* vormden de enige band tussen medestanders over de plaatselijke scholierenbonden heen.

De vriendschap tussen de twee voormannen hield geen stand, en in 1880 stierf Rodenbach en verliet De Mont de Leuvense universiteit, waar ze de leiding van hun beweging hadden willen leggen. Mede omdat hij *“ten koste van een lange en pijnlijke strijd”*² zich van het verstarde Roomse geloof losmaakte en overging naar het vrijzinnige liberalisme, is het niet De Monts naam maar vooral die van Rodenbach die aan het ontstaan van de katholieke scholierenbeweging is verbonden gebleven. Die had ook inzake inspiratie, organisatie en werkracht veel meer voor haar betekend dan De Mont.³

Het liberale Antwerpse stadsbestuur dat in 1872 dat van de Meetingpartij opgevolgd was, en dat tot aan de Eerste Wereldoorlog lokaal aan de macht zou blijven, stimuleerde het *“Vlaamse”* cultuurleven. Op voorstel van het gemeenteraadslid Jan Van Beers zowel als van Hendrik Conscience, werd De Mont al in 1880 benoemd tot leraar aan het atheneum van Doornik, en twee jaar later overgeplaatst naar Antwerpen. Drie dagen voor de beslissende parlamentsverkiezingen van 1884 wierp hij zich in de strijd met een toespraak, waarom het onderwijzend personeel niet zou stemmen voor de vrienden van de kerkelijke inquisitie: vóór de liberale schoolwet van 1879 was hun gewetensvrijheid niet gewaarborgd, moesten ze optreden *“als slaaf van de kerk”* en mochten ze *“hun leerlingen geen denkbeelden inplanten van verdraagzaamheid, menselijkheid en geestesonafhankelijkheid”*. – Het mocht niet baten: de katholieken haalden een verpletterende overwinning en zouden ruim dertig jaar het land besturen.

Op nationaal vlak werd de katholieke scholierenbeweging met het meeste succes gestimuleerd door Adolf Pauwels (1864-1902).⁴ Als retorica-leerling van het Onze-Lieve-

2 Aldus De Mont in het dagblad *L'Opinion* op 26 september 1890; L. Stynen, *Pol de Mont [...]*, p. 199.

3 L. Gevers, *Bewogen Jeugd. Ontstaan en ontwikkeling van de katholieke Vlaamse studentenbeweging (1830-1894)*, Leuven, 1987, pp. 79-87.

4 D. Luycckx, *Adolf Pauwels en de Vlaamse Volkspartij. Flamingantisme en democratie in het arron-*

Vrouwecollege in Antwerpen werkte die in 1882-1883 – dat was het jaar van de parlementaire behandeling van een taalwet die een gedeeltelijke vernederlandsing zou opleggen aan het officiële middelbaar onderwijs – samen met de één jaar jongere Adelfons Henderickx, aan een band tussen de Vlaamsgezinde studerende jongeren van het aartsbisdom Mechelen, dat de provincies Antwerpen en Brabant omvatte. Ze belegden een *“studentenlanddag”* in Antwerpen in maart, waar ongeveer tachtig scholieren uit de provincie aan deelnamen, en waarin ze eenzelfde vernederlandsing vroegen voor hun confessionele scholen, als er aan de athenea was voorgeschreven. Een verslag van hun vergadering publiceerden ze anoniem in het tijdschrift *De Student*, samen met hun briefwisseling met de volksvertegenwoordigers Edward Coremans en Jan De Laet. Ze vroegen aan die gekozenen van de Nederduitse Bond, de flamingantische vleugel van de Meetingpartij, *“ondersteunt ons door al de macht van uw invloed”*. Want vele schooloverheden wensten, zoals ook de bisschop van Brugge, geen scholierenwerking die aan hun toezicht zou ontsnappen. Als antwoord kregen de initiatiefnemers een openlijke goedkeuring van hun landdag en van de gevraagde vernederlandsing, ondertekend door achttien notabelen, waaronder dertien parlementsleden uit de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen. Zelfs schreven die daar, ingekleed in een aanmaning tot eerbied voor het gezag op school, dat indien er priesterleraars onze moedertaal stelselmatig ongenegen zouden zijn, *“er wel zal gezorgd worden hen zoveel als mogelijk voor de Vlaamse zaak onschadelijk te maken”*.⁵

Met die ruggesteun kon Pauwels op 10 september 1883 een landdag beleggen, gepatroneerd door de Vlaamse Bond van Mechelen. De oproep was gericht aan *“alle voorstanders van de Vlaamse zaak”*, ook de vrijzinnigen dus, maar uit de athenea kwam niemand opdagen. Pauwels vroeg er vóór vierhonderd aanwezigen, waaronder tal van katholieke vooraanstaanden, de trapsgewijze vernederlandsing vanaf het zo dadelijk beginnende schooljaar. Hij werd lid en secretaris van de commissie die werd gevormd om de uitvoering van de besluiten op te volgen, met daarin ook de voorzitter van de Nederduitse Bond.

Twee jaar later was gebleken dat de vernederlandsing van het onderwijs nauwelijks vorderde. De Nederduitse Bond beriep, op verzoek van de in Mechelen gevormde commissie, een *“tweede onpartijdige landdag”* over het onderwijs, in Antwerpen op 7 september 1885. Dat werd de start van een reeks jaarlijkse, weldra halfjaarlijkse landdagen, waarop ook vrijzinnigen aanwezig waren en het woord voerden. Het was een

dissement Antwerpen, in: L. Wils, *Kopstukken van de Vlaamse beweging. Jan van Rijswijck, Adolf Pauwels, Louis Franck*, Kortrijk-Heule, 1978, pp. 106-273 (*Standen en Landen*, LXXV).

5 M. Cordemans, *Dr. August Laporta en “De Student”*, Leuven, 1959, p. 189. Op 31 maart 1883 meldde Pauwels aan Henderickx dat het verslag van de landdag gedrukt was, maar dat *“men”* in Lier besloten had er de goedkeuring van een invloedrijk persoon van de Vlaamse beweging aan te hechten, *“in dat geval durven de Bazen geen kik geven”*. D. Luyckx, *Adolf Pauwels [...]*, p. 137. Het was dus waarschijnlijk de Lierse student-te-Leuven August Laporta, de uitgever van *De Student*, die het beroep op politici had voorgesteld. Hij zou ook het woord voeren op de landdag van 10 september.

hernemen van de massale “onzijdige” protestbijeenkomsten die waren gehouden in 1864 in Antwerpen, 1866 in Gent, 1867 en 1873 in Brussel, maar die toen waren stopgezet omdat de toonaangevende liberale flamingantische verenigingen weigerden nog samen te werken met de klerikalen.⁶

De nieuwe, onzijdige landdagen trokken massaal volk (1200 in 1885), vooral scholieren en studenten, maar ook volwassenen waaronder een aantal opviel door hun priester-toog. Ook al werd de deelname eraan in twee van de vier Vlaamse bisdommen gedurende sommige jaren verboden aan collegeerlingen en seminaristen, in naam van de tucht en wegens de kritiek die er werd uitgeoefend op overheden en op het taalregime in het confessioneel onderwijs. De landdagen zouden een efficiënt drukkingsmiddel worden om administratieve en wetgevende maatregelen af te dwingen, ook voor de vernederlandsing van het gerecht en van de overheidsbesturen. Ze lokten andere initiatieven uit tot samenwerking van Vlaamsgezinden over de ideologische kloof heen, parallel met de democratische opleving in de jaren tachtig. Tegelijk gebeurde de inrichting in de verschillende provincies, eveneens tijdens de schoolvakanties, van talrijke gowdagen die het oorspronkelijk confessioneel karakter en de gerichtheid op het secundair onderwijs bewaarden, maar die een voedingsbodem schiepen voor de toeloop naar de onzijdige landdagen. Pol De Mont zou ertoe bijdragen dat de vrijzinnige medewerking aan die landdagen gehandhaafd bleef en werd uitgebreid.

Die medewerking was in 1885 alléén uit Brussel gekomen. Daar had al in juni 1883 het weekblad *De Zweep* van Julius Hoste Sr. een oproep gepubliceerd, “op verzoek der Vlaamse maatschappijen” van de hoofdstad, voor het houden van een protest-landdag tegen aanvallen op de Vlaamse beweging, die waren geuit in de Brusselse gemeenteraad, en ook in het parlement naar aanleiding van de besproken taalwet op het officieel middelbaar onderwijs, zelfs door de Senaatsvoorzitter Selys de Longchamps.⁷ Er was toen weer te weinig liberale medewerking van buiten de hoofdstad gevonden, om die samenwerkende landdag te laten doorgaan. Maar de Brusselse flaminganten gingen er later fier op dat ze in de taalwet een verdere vernederlandsing van de lessen hadden doen inschrijven dan de liberale regering had willen toestaan. Ze hadden, samen met Antwerpse liberale Vlaamsgezinden, inderdaad een tiental volksvertegenwoordigers van hun partij overgehaald om daarvoor te stemmen zoals de klerikale oppositie.⁸ Hun radicaal optreden wekte ook wantrouwen en kritiek, vooral bij de toonaangevende Gentenaars rond het hoofdbestuur van het Willemsfonds en hun

6 Uitvoeriger over de problematiek van de samenwerking in L. Wils, *Beproefde samenwerking. Klerikalen en vrijzinnigen in de Vlaamse beweging, 1860-1914*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 58, 1999, nr. 3, pp. 155-189. Hernomen in L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven-Den Haag, 2009, pp. 113-145.

7 T. Coopman & J. Broeckaert, *Bibliographie van den Vlaamschen taalstrijd*, 9, Gent, 1911, nr. 6481 en 6493.

8 Een uitgebreid verhaal over het ontstaan van de taalwet van 1883 in L. Wils, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging*, 1, Leuven, 1977, pp. 108-115.

invloedrijke weekblad *Het Volksbelang*. In 1885 werd een Liberale Vlaamse Bond van Brussel gesticht, in wiens naam Frans Reinhard het woord voerde op de Antwerpse landdag van dat jaar. Die Bond zou samen met de Nederduitse Bond van Antwerpen het voornaamste steunpunt blijven van de landdagbeweging en van de flamingantische samenwerking in het algemeen. Na de bijeenkomsten van 1885 en 1886 volgde er tot 1890 een reeks van zes landdagen in verschillende steden, waarvan de Liberale Vlaamse Bond er twee zou beleggen in de hoofdstad.

Bij de oprichting bij Koninklijk Besluit van een Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde in 1886, kwam het tot een scheuring onder de liberale flaminganten. Vooral Brusselaars en samenwerkers aanvaardden om er lid van te worden, ondanks de opvallende ondervertegenwoordiging van de strijdend-liberale opinie bij de door de regering benoemde stichtende leden. Een vergadering van tien Antwerpse en Gentse letterkundigen plus één Brusselaar riep integendeel een boycot uit, en er werd een concurrerend Taalverbond gesticht als vrije academie.⁹

De Mont nam een opvallende, zelfstandige houding aan. Dat hij niet bij de eerste achttien leden benoemd was, noemde hij een miskennis van zijn recht, al was hij toen nog maar 29 jaar. Met zijn oudere vriend en beschermer Max Roosees drong hij aan op een boycot, en werd hij heel actief in het Taalverbond, waarvan hij het secretariaat op zich nam. Maar hij die een bekend redenaar was, trad op als één van de sprekers tijdens de Brusselse landdag van 5 februari 1888, die door de plaatselijke Liberale Vlaamse Bond was samen geroepen ondanks de afkeuring door de vrijzinnige Vlaamsgezinde weekbladen van Gent, Antwerpen en Brugge. Bij de parlamentsverkiezing in juni van dat jaar ging de Bond nog een stap verder en stelde symbolisch, als waarschuwing, twee kandidaten tegen de traditionele partijen die geen plaats hadden ingeruimd voor een flamingant. Die twee kregen resp. slechts 504 en 371 stemmen, op een totaal van 19300.¹⁰ Vooral het *Volksbelang* viel gedurig de "klerikalen" van de Bond en van het verwante Brusselse weekblad *Flandria* aan, en dreef die hoe langer hoe meer uit de liberale partij.

Max Roosees voerde vanaf december 1888 een geruchtmakende polemiek met de Gents-Brusselse samenwerker Alfons Prayon-van Zuylen, in het liberale tijdschrift *Nederlandsch Museum*, waar beiden in de redactie zaten. Roosees keerde zich tegen de landdagen, omdat die het liberalisme verdeelden en jongeren dreigden te misleiden: "Wij begrijpen niet wat er voor onze zaak gewonnen is, omdat er daar misschien bij duizend katholieken zich vijftig liberalen gevoegd hebben... Dat Vlaamse onzijdige landdagen een strik zijn, gespannen aan lichtgelovige liberalen om hen te lokken in het tegenovergestelde kamp." Ook die andere Antwerpse voorman, Jan Van Rijswijck, wees in 1889 deel-

9 W. Rombauts, *De Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (1886-1914)*, Gent, 1979, pp. 45-108.

10 P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 1, Gent, 1905, pp. 254-256.

^ De Mont spreekt bij de begrafenis van Max Roose in 1914.
[Letterenhuis Antwerpen]

name aan landdagen af.¹¹ Toch recideerde De Mont, want zoals zijn biograaf Stynen vaststelde: “Het was voor De Mont zonnklaar dat niet de liberalen, maar de katholieken zorgden voor wezenlijke wettelijke vooruitgang voor de Vlaamse zaak.”¹² Hij behoorde zelfs tot de initiatiefnemers voor een viering in Antwerpen op 10 februari 1889 van volksvertegenwoordiger Edward Coremans, de kampioen van de taalwetgeving in de Kamer, maar een boegbeeld van de als klerikaal bestempelde Meetingpartij. – Coremans ging notoir niet naar de kerk, en ook andere vrijzinnigen bleven actief in de Nederduitse Bond, tegen de liberale partij die hij in de Kamer verweten had: “Vous êtes, vous, le parti de la France!” In 1884 had Max Rooses nog erkend dat de Meetingpartij “een zeker getal” vrijzinnige flaminganten achter zich had.¹³

De Mont beseftte dat zijn optreden hem in zijn eigen partij verdacht maakte, en hij zette tegelijk zijn vrijzinnige, democratische overtuiging in de verf. Op 20 maart 1889 hield hij een voordracht in de Vrijzinnige Bond van Brussel, onder de titel *Alleman soldaat*, waarin hij pleitte voor de afschaffing van de plaatsvervangende waardoor begoede dienstplichtigen zich konden vrijkopen, en voor de regionale indeling van het leger in Nederlands- en Franstalige eenheden. “Zeker, het ligt op onze weg, en geen liberaal kan het zich ontveinzen, de verderfelijke invloed, door de Kerk en haar bedienaars op alle vlakken van de beschaving: onderwijs, nijverheid, handel, kunst, letteren, sedert verscheidene eeuwen uitgeoefend, uit al onze kracht tekeer te gaan.” Maar “de strijd tegen het priesterschap is slechts één punt van ons veelvoudig programma”. En hij klaagde aan dat een liberale oud-minister en minister van Staat in de Senaat had verklaard dat de liberalen, zodra ze opnieuw aan de macht kwamen, “de wetten van 1878, 1883 en 1888” zouden afschaffen, dus de taalwetten op de rijksadministratie, het middelbaar onderwijs en de officierenopleiding. “Zulke woorden berokkenen aan onze partij, heel België door, meer en groter schade dan twintig Vlaamse redenaars in honderd liberale voordrachten vermogen te herstellen.” – Toch werd dit een volgehouden liberaal-wallingantische plannenmakerij, die mee verklaart waarom de klerikale heerschappij meer dan dertig jaar zou duren.¹⁴ – De Mont bewam dat zijn tekst snel werd gepubliceerd in het *Nederlandsch Museum*.

11 J. Beyers-Bell, *Jan Van Rijswijk. Liberaal flamingant en burgemeester van Antwerpen*, in: L. Wils, *Kopstukken van de Vlaamse Beweging [...]*, p. 51.

12 L. Stynen, *Pol de Mont [...]*, p. 195.

13 M. Rooses, *Derde Schetsenboek*, Antwerpen, 1884, pp. 109-110.

14 De vorige regeringsleider, Walthère Frère-Orban, zou in de Kamer op 17 april 1890 een soortgelijke bedreiging uiten, tijdens een hevige aanval op de Vlaamse beweging; P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 2, Gent, 1905, pp. 254-256. Deze opvatting dat er in België geen plaats hoort te zijn voor een officieel gebruik van het Nederlands, werd gedeeld door de inrichters van het grote Waals Congres in Luik in 1905: de organisator Julien Delaite en zijn medewerkers bereidden een motie voor over de afschaffing van de bestaande taalwetten en de proclamatie van het Frans als de enige officiële taal van België. Maar men kon hen ervan overtuigen, om tactische redenen, het te houden bij een veto tegen elke verdere uitbreiding van de taalwetgeving; L. Wils, *Histoire des nations belges. Belgique, Wallonie, Flandre: quinze siècles de passé commun*, Brussel, 1996, pp. 212 (15) en 360.

De Liberale Vlaamse Bond van Brussel ondervond intussen de gevolgen van zijn isolering. Gematigden als het bestuurslid Julius Hoste Sr. verlieten hem; op 20 maart 1889 gaven de voorzitter en drie leden tegelijk hun ontslag uit het bestuur. Het weekblad *Flandria* verloor zijn gezag in orthodox-liberale kringen en zou in de loop van 1890 wegwijnen. Maar in september 1889 was al *De Flamingant, Vrijzinnig Weekblad* verschenen, dat uitgesproken progressistisch-liberaal was, maar het "*Eerst en vooral Vlaming!*" huldigde. Weldra werd het meer en meer een zuiver flamingantisch blad voor "*samenwerking*". Op 1 augustus 1889 werd een Vlaamse Wacht opgericht die, in de loop van de grondwetsherziening voor de uitbreiding van het stemrecht, in mei 1892 het initiatief zou nemen van de stichting van een Vlaamse Volkspartij in Brussel.

In Antwerpen intussen hadden, met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1890, Max Rooses en zijn medestanders in de plaatselijke Liberale Vlaamse Bond, Pol De Mont naar voorgeschoven voor de opvolging van het overleden raadslid Jan Van Beers. De Mont werd in januari 1890 bestuurslid van die Bond, verhuisde van Borgerhout naar de stad, en werd voorgedragen in de poll als kandidaat van de Bond. Maar zijn kandidatuur werd in september fel bestreden door het liberale Antwerpse dagblad *L'Opinion* en door de Brusselse *La Chronique*. Hij was onaanvaardbaar voor de leidende Association libérale van Antwerpen, en voor de plaatselijke Ruche Wallonne, die in 1884 van de partij de belofte had verkregen van volledig Franstalig onderricht in het atheneum van de stad. Dat werd gegeven in een zogenaamde "*Waalse afdeling*" naast de tweetalige, maar ook nog overwegend Franstalige "*Vlaamse afdeling*". Het liberale stadsbestuur, ook onder Jan Van Rijswijck als schepen van onderwijs sinds 1889 en als burgemeester sinds 1892, liet toe dat een grote meerderheid van de leerlingen der oude humaniora, de enige die toegang gaf tot de universiteit, in die "*Waalse afdeling*" werd ingeschreven. Het was te verwachten dat De Mont zich als gemeenteraadslid daarbij niet zou neergelegd hebben. Zijn katholiek verleden, maar vooral zijn optreden in de landdagen en de steun die hij kreeg van samenwerkende verenigingen en bladen, zoals die van advocaat Adolf Pauwels,¹⁵ werden aanhoudend tegen hem uitgespeeld, ondanks zijn antwoorden waarin hij zijn afkeer van de kerk bevestigde. Uit vrees voor een scheuring in de Antwerpse partij zou De Mont ten slotte, in overleg met de vrienden die hem voorgedragen hadden, steun van katholieken publiek afwijzen en zijn kandidatuur intrekken.

Maar intussen bleef hij de landdagbeweging steunen. Nadat er al een Bestendig Comité der Landdagen was gevormd, werd er op liberaal Brussels voorstel in 1890-1891 een Nationaal Vlaams Verbond (NVV) opgericht, als organisatorische ondersteuning

——— 15 Adolf Pauwels had niet alleen als scholier en student mee aan de wieg van de landdagbeweging gestaan. Als advocaat was hij een voorvechter van de vernederlandsing van de rechtspraak, waarvoor hij twee wetten wist af te dwingen, en wegbereider en medestichter in Antwerpen van een Vlaamse volkspartij van Daensistische signatuur. Hij keerde later terug naar de Nederduitse Bond en de Meetingpartij, omdat die op wetgevend gebied doeltreffender waren dan een scheurpartijtje. D. Luyckx, *Adolf Pauwels* [...].

van de samenwerkende beweging. Het NVV riep een jaar later, onder de pretentieuze naam “*Vlaamse Volksraad*” een zogenaamd verkozen lichaam in het leven dat, vermits het zowel vrijzinnigen als confessionelen telde, als vertegenwoordiger van “*heel het Vlaamse volk*” zou optreden. De Mont juichte beide initiatieven publiek toe.

In mei 1892 moesten er 23 provincieraadsleden worden verkozen in het kanton Antwerpen. De Meetingpartij stelde geen kandidaten, en misschien daarom had in de liberale partij “*niemand nog een probleem met De Mont, en hij werd verkozen*”, schrijft Stynen.¹⁶ Een andere verklaringsfactor lijkt mij belangrijker. In de provincieraad hadden de katholieken een stevige meerderheid, vermits ze alle kantons beheersten behalve die van de hoofdplaats. De liberale oppositie zal gevonden hebben dat ze er maar voor spek en bonen bijzat. De Mont nam er heel zelden het woord, en weigerde twee jaar later een verlenging van zijn mandaat; hij noemde het tijdverlies. In de liberale gemeenteraad van Antwerpen zou hij zich integendeel hebben doen gelden, en dat zal de hoofdreden geweest zijn van het verzet tegen hem destijds. Bovendien was einde 1890 in het parlement de procedure ingezet van een grondwetsherziening voor de verruiming van het stemrecht. In 1892 konden de flaminganten verwachten dat een aanzienlijke versterking van hun electorale positie op komst was.

In dat klimaat gebeurde trouwens in 1892 in Brussel hetgeen Max Roosees gevreesd had: vrijzinnige flaminganten rond Maurits Josson, ontgoocheld door de afwijzende houding van de twee plaatselijke liberale partijen, stichtten een Vlaamse Volkspartij en stelden die ook voor confessionelen open. De Liberale Vlaamse Bond werd een pijler van deze nieuwe partij, maar bleef bestaan, aldus *De Flamingant* van 9 oktober 1892, om verder de liberale gedachten te verspreiden, om de katholieken niet af te schrikken, en om te beletten dat anderen een nieuwe Liberale Vlaamse Bond zouden stichten.¹⁷

In april 1893 keurde de Kamer het meervoudig algemeen mannenstemrecht goed, dat de sociale middengroepen in een heel sterke positie plaatste. Want huisvaders met een bescheiden welstand hadden recht op een tweede stem, en wie secundair onderwijs genoten had op drie, net zoals de rijken. Ongeveer 850 000 kiezers kregen één stem, 290 000 twee en 220 000 drie. De 510 000 bevoorrechten waren uiteraard in grote meerderheid kleine burgers, intellectuelen, ambachtslui en boeren, het pu

¹⁶ Het verkiezingsoptreden van De Mont bij L. Stynen, *Pol de Mont* [...], pp. 193-203 en 208-212. Zie ook P. Fredericq, *Schets* [...], 2, pp. 16-19 en 87-89.

¹⁷ Over de hele problematiek van samenwerking en electoraal optreden van de Vlaamsgezinden in 1889-1894 zie L. Wils, *De Landdagbeweging, het Daensisme en de Vlaamse Volkspartij*, in: *Kultuurleven*, jg. 22, 1955, pp. 202-214. Vooral M. De Vroede, *Juliaan De Vriendt in de Politiek en de Vlaamse Beweging (1889-1900)*, Antwerpen, 1960, pp. 9-44. Ook L. Jansegers, *Onmachtpositie van het Brusselse liberale flamingantisme*, in: *Taal en Sociale Integratie*, 6, Brussel, 1982, pp. 107-139.

blijk dat het meest gevoelig was voor de taalkwestie; ze beschikten over meer dan de helft van de stemmen. De flaminganten moesten hun houding bepalen in de nieuwe context.

Op 28 mei 1893 had in Antwerpen een algemene vergadering plaats van het Verbond der Vlaamse Liberale Verenigingen. Antwerpse voormannen brachten er kritiek uit op de stichting van de Vlaamse Volkspartij in Brussel. Een Brusselaar wees integendeel op de bijval van die partij, vooral op het platteland, en ook Pol De Mont – liberaal provincieraadslid – drukte zijn vertrouwen uit dat die partij in Brussel een mooie toekomst te wachten stond. Hij pleitte voor een omvorming van het Verbond der Liberale Vlaamse Verenigingen tot een meer democratische, vrijzinnige Vlaamse volkspartij, om de nieuwe kiezers aan te trekken. Ze zou bestaan uit liberalen maar onder een andere naam, en ze zou met de algemene liberale partij samenwerken. Op een volgende algemene vergadering, op 16 juli, kantte de Gentse voorman Julius Vuylsteke zich tegen dat “*verbergen van het liberale vaandel*”, en ondanks nieuwe pleidooien van De Mont en Prayon-van Zuylen werd hun voorstel verworpen met 14 stemmen tegen elf.¹⁸ In alle arrondissementen en steden zullen de liberale zowel als de katholieke partijbesturen hun inrichting wel min of meer aangepast hebben aan de enorme verruiming van het kiezerskorps.

Wat resulteerde er uit de eerste toepassing van het algemeen stemrecht in de parlementsverkiezingen van oktober 1894? De Belgische Werkliedenpartij brak toen door in de provincies Luik en Henegouwen, ten koste van de liberale partij en terwijl de katholieke haar parlementaire meerderheid nog vergrootte. De Vlaamse Volkspartij had in het arrondissement Brussel een volledige lijst van 18 kandidaten voor de Kamer ingediend, waarop ook katholieken voorkwamen; hij haalde niet meer dan 4.516 stemmen op een totaal van meer dan 200.000. De katholieke Vlaamse Bond van de hoofdstad had daarentegen twee plaatsen gekregen op de lijst van de Grondwettelijke Behoudsgezinde Vereniging, namelijk voor de katholieke samenwerker Juliaan De Vriendt (die 92.683 stemmen op zijn naam kreeg) en voor Julien Van der Linden; beiden werden verkozen.

Zoals verwacht, was de positie van de Vlaamse beweging zeer versterkt door het algemeen stemrecht, terwijl in elk arrondissement de meerderheid van de kiezers nog altijd alle zetels kreeg. Het gevolg was dat, nog meer dan het sinds 1884 al gebeurd was, de katholieke Vlamingen een absolute meerderheid hadden in het parlement. De taalwetgeving veranderde doordat ze niet meer alleen de bedoeling had om in het Vlaamse land degenen te beschermen die (nog) geen Frans kenden, maar nu diende om gelijkheid te scheppen tussen de twee nationale talen in België. Juliaan De Vriendt werd de vader van de Gelijkheidswet, die in 1898 rechtskracht verleende aan

¹⁸ Zie ook J. Verschaeren, *Julius Vuylsteke. Klauwaert & Geus (1836-1903)*, Kortrijk, 1983, pp. 432-433.

de Nederlandse tekst van de wetten en koninklijke besluiten, die tevoren slechts een officieuze vertaling was.

Het NVV zou zijn landdagen voortzetten tot 1914, nog altijd vooral bezield door vrijzinnige Brusselaars die van de liberale partij vervreemd waren. Maar in 1890-1891 was er, parallel met de vorming van het NVV, een Vlaamse Katholieke Landsbond opgericht. Dus een federatie van verenigingen (waaronder de Vlaamse Bond van Brussel) die niet alleen op de regering wilden drukken maar ook op de kerkelijke instanties, en die binnen de katholieke partij de stuwende flamingantische kracht wilden zijn, zoals de Nederduitse Bond was binnen de Antwerpse Meetingpartij.¹⁹ Al waren er militanten en verenigingen die in beide federaties optraden, de Landsbond en zijn congressen betekenden ook een concurrentie voor de landdagen van het NVV, die niet meer een even massale opkomst bleven trekken als tevoren.

De Vlaamse Katholieke Landsbond van zijn kant geraakte na enkele jaren in verval, door de afscheuring of uitstoting uit de katholieke partij van het daensisme, waarin vele van de meest militante confessionele flaminganten de leidende rol speelden. In het arrondissement Aalst had in 1894 een Christelijke Volkspartij, die gedeeltelijk voortkwam uit de landdagbeweging, één Kamerzetel kunnen bemachtigen, die werd bezet door de priester Adolf Daens. Dat succes werkte aanstekelijk, en in verschillende arrondissementen waaronder Antwerpen en Brugge ontstonden daarna "Vlaamse" of "Christelijke" Volkspartijen van daensistische signatuur.²⁰ Maar bij gebrek aan evenredige zetelverdeling konden die evenmin doorbreken als de vrijzinnige Brusselse flaminganten. Pas in 1907 werd, op initiatief van Frans Van Cauwelaert, de K.V. Landsbond heropgericht door de provinciale Katholieke Vlaamse Oud-Hoogstudentenbonden.²¹ Die vijf bonden waren zelf ontstaan als verlengstuk van de scholieren- en studentenbeweging.

Het Nationaal Vlaams Verbond bleef vrijzinnigen en confessionelen tellen onder zijn militanten, maar de toonaangevende liberale flamingantische verenigingen weigerden in zijn schoot op te treden of zelfs ermee samen te werken. Het odium van de scheuring in Brussel bleef op het NVV plakken. Daar kwam wel een versoepeling in nadat in 1897 de Senaat de Gelijkheidswet van Juliaan De Vriendt verwierp, die door de Kamer was aanvaard. Toen kwam er een begin van een eendrachtige Vlaamse volksbeweging van de grond, die ertoe bijdroeg dat de Senaat in 1898 de herstelde Kamertekst aanvaardde.²² Daarna was het wachten tot januari 1904: toen verschenen

19 Terwijl het Nationaal Vlaams Verbond en zijn Volksraad "rechtzinnige Vlaamse samenwerking met uitsluiting van alle partijgeest en daarlating van alle kiesbemoeiingen" beoogden, wilde de K.V. Landsbond juist wél aan "kiesbemoeiingen" doen; citaat uit M. De Vroede, *Juliaan De Vriendt [...]*, p. 29.

20 L. Wils, *Het Daensisme, de opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Leuven, 1969.

21 E. Gerard, *Katholieke Vlaamsche Landsbond*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (NEVB), Tiel, 1998, pp. 1638-1640.

22 M. De Vroede, *Juliaan De Vriendt [...]*, pp. 95-121.

OPENINGSREDE

uitgesproken in de eerste algemeene vergadering

van het

32ste Nederlandsch taal- en letterkundig Kongres

door den Voorzitter der Regelings-Kommissie,

Pol de Mont,

den 26 Augustus 1912

in de

Groote Feestzaal van het KONINKLIJK KUNSTVERBOND

ANTWERPEN

Naar de stenografie van de heeren A. DE RIDDER, Sekretaris,
en FRANS VAN LAAR, Penningmeester

Prijs : 10 Centiemen

Drukk. Jan Boucherf. Hoiland 22, Antwerpen

^ De Mont werd alomtegenwoordig in de Vlaamse beweging.
[ADV.N, VBRB 1314]

enkele liberale verenigingen en de Brusselse socialist C. Huysmans voor het eerst op een landdag van het NVV, wat later een vervolg kreeg.²³ Het NVV bleef tot 1914 een motor van de taalstrijd: denken we maar aan het grote volkspetitionnement voor de vernederlandsing van de universiteit van Gent, dat zij organiseerde en dat tot 100 000 handtekeningen leidde.

Ludo Stynen bespreekt uitvoerig een cesuur in het leven van de 35-jarige Pol De Mont in 1892-1893. Hoewel die toen een hoogtepunt bereikte in zijn poëzie, verlegde hij zijn aandacht grotendeels naar andere literaire vormen, naar folklore waarin hij tot de baanbrekers in Vlaanderen behoorde, bijzonder naar kunstkritiek en kunstgeschiedenis die een overwegende plaats kregen in zijn veelzijdige activiteit. Met de steun van burgemeester Jan Van Rijswijck zou hij in 1904 benoemd worden tot conservator van het Museum voor Schone Kunsten, waarin hij een nieuwe wind zou doen waaien.

Beslissend in die levenswending was zijn ontgoocheling omdat, wanneer *Van Nu en Straks* werd opgericht door August Vermeylen en Emmanuel De Bom als een *"tijdschrift der jongeren"*, hij als 35-jarige uit de redactie werd geweerd. Hij had de literaire vernieuwing ingezet, had vooral aan de Antwerpenaar De Bom zijn steun en vriendschap gegeven, en was door hem in oktober 1891 nog aangeschreven als *"mijn lieve Meester Pol De Mont... Uw liefhebbende en zeer dankbare Em. De Bom"*. Maar zijn twee navolgers waren mettertijd zijn poëzie minder gaan waarderen, en vooral de 15 jaar jongere Vermeylen vreesde dat De Mont, met zijn groot ego, zich als de chef zou willen gedragen in de redactie. De breuk in hun vriendschap is al uitvoerig bestudeerd,²⁴ maar ik vermoed dat er een element heeft meegespeeld dat nog niet werd gesignaleerd: de anarchistische jonge Vermeylen stond politiek ver af van de samenwerker en provincieraadslid De Mont.

In de drukke correspondentie tussen Vermeylen en De Bom in 1890-1894, de jaren van de grondwetsherziening en van beslissende politieke verschuivingen, vond ik slechts twee korte passages met een politieke inhoud. Op 11 september 1890 schreef Vermeylen: *"Ik heb nog een nieuwe dosis mensenhaat ingeslikt, deze namiddag, omdat ik zag dat de socialistische beweging op de hogeschool - zo goed begonnen - aan 't kwijnen valt."* En na de gemeenteraadsverkiezingen van 19 oktober daaropvolgend voegde hij aan het slot van een lange brief toe: *"De kiezingen van zondag. Ik heb in die smeerlapperij mijn neus niet gestoken, maar ik heb ze toch moeten rieken, lijk de reuk van vette kost die u opwalmt uit de keldervensters, in 't voorbijgaan. En zeggen dat de Pol [De Mont] in d'at moeras is gaan zwemmen! Sacré nom de mille milliards d'canon!!!"*²⁵

23 Voor de achtergrond van die koerswending, zie L. Wils, *Klerikalen en vrijzinnigen in de Vlaamse beweging [...]*, pp. 132-133.

24 Zie ook W. Van Rooy, *De Bom-Vermeylen: hun relatie tot Pol de Mont vóór de oprichting van 'Van Nu en Straks'*, in: *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, jg. 30, 1977, pp. 378-394.

25 *Het ontstaan van Van Nu en Straks. Een brieveneditie 1890-1894*, Antwerpen, 1988, nr. 30 en 37.

Ook inzake de medewerking van vrijzinnigen aan de Koninklijke Academie stonden De Mont en zijn twee jonge navolgers niet op hetzelfde standpunt, al waren ze allen leden van het Taalverbond. De Mont, die mee de boycot uitgeroepen had, schreef enkele jaren later aan Max Rooses dat ze beter toegetreden waren, dan hadden ze van de Academie wel wat beters gemaakt.²⁶ De Bom en Vermeylen daarentegen bespotten de vrijzinnige toetreders op een manier die alleen uit de vete daaromtrent kan begrepen worden, en die de kloof nog moest bestendigen en verbreden. Op 31 januari 1891 voerden zij, op een banket van de Antwerpse afdeling van het Taalverbond, “*een farce*” op “*om Hansen en Hiel af te maken*”. Die vrijzinnige Academieleden, de Brusselse dichter Emanuel Hiel en de Antwerpse filoloog Constant Hansen, werden door hun respectieve stadsgenoten Gust en Mane gespeeld, als waren ze onderweg om een lezing te houden in een zitting van de Academie in Gent. Maar ze zouden daar niet toekomen, omdat ze tot middernacht in een café bleven boemelen.²⁷

In 1895 zou Vermeylen een groot deel van zijn *Kritiek der Vlaamsche Beweging* schrijven als een aanval op de Vlaamse Volkspartij van Brussel. Zoals in polemieken gebruikelijk is, maakte hij van zijn tegenstander een karikatuur. “*De flamingant moet altijd een goedendag in de hoek zijner kleerkast bewaren, voor de grote landdag-redevoeringen.*” Om daarna te besluiten: “*Laten we de kortzichtigen in de poelen der politiek ploeteren... zij zullen onderzinken met alles waaraan zij zich vastklampen... De leegte van de dood hangt reeds over al de gebouwen waarin gij met vlijtige handen Vlaamse opschriften beitel.*”²⁸ De Mont moet zich pijnlijk getroffen hebben gevoeld.

Hoewel de jonge De Mont al snel de doelstelling overboord had gegooid dat poëzie een bijdrage moest leveren aan de verheffing van het Vlaamse volk, behoorde die verheffing wel tot de doeleinden van zijn overrompelende activiteit als publicist en redenaar tijdens de volgende decennia. Liedereren, muziek, toneel, volkskunde, zijn omvangrijke studies over Antoon Van Dijck en over de Vlaamse Primitieven, zijn talrijke opstellen over Belgische, veelal Vlaamse negentiende-eeuwse etsers, tekenaars, beeldhouwers en vooral schilders, zijn wandelvoordrachten om het publiek naar het museum te lokken, het had allemaal een gemeenschappelijke inspiratie. Zoals

— 26 In 1894 of 1895; L. Wils, *Klerikalen en vrijzinnigen in de Vlaamse beweging [...]*, p. 119.

27 *Het ontstaan van Van Nu en Straks [...]*, nr. 30 en 52.

28 A. Vermeylen, *Verzameld Werk*, 2, Brussel, 1951, pp. 44-82; de citaten pp. 55 en 81. Dat beitelten van Vlaamse opschriften was een sneer van Vermeylen naar het Grievencomité van de Willemsfonds-afdeling Brussel. De regering- Frère-Orban had in 1878-1884 geweigerd de taalwet op de rijksadministratie toe te passen, die was uitgevaardigd onder haar klerikale voorganger. Tijdens de eerstvolgende jaren beleefde het Grievencomité plots echte triomfen. Van juli 1884 tot juli 1885 verstuurde het 179 brieven om Nederlandse opschriften te bekomen, in Brussel en elders, bij de post, het spoor en op allerlei rijksgebouwen, of om andere overtredingen recht te zetten; meestal met goed gevolg. De minister leidde soms zijn besluit in met: “*Het Willemsfonds heeft gevraagd...*”; dan kon het moeilijker een nieuw bewijs van klerikale verdrukking heten. Zie de jaarboeken van het Willemsfonds ook voor vroegere en latere jaren.

ook zijn specifieke optredens als flamingant, want hij liet geen gelegenheid liggen om zelf in de kijker te komen en om te pleiten voor een eendrachtig optreden van alle Vlaamsgezinden. We vermelden alleen dat hij door een voorstel aan het 23ste Nederlands Taal- en Letterkundig Congres te Antwerpen in 1896, de stoot heeft gegeven tot de oprichting van een samenwerkende "*Hogeschoolcommissie*" die de strijd heeft ingezet voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit, en waarvan hij een actief lid werd.

We moeten nog de aandacht vestigen op het bijzonder sterke *völkische* karakter van de nationaliteitsopvatting die De Mont zo overvloedig in woord en geschrift verspreidde. In heel Europa oefende vanaf de Romantiek tot aan de Tweede Wereldoorlog het *völkische* denken een sterke invloed uit op de opvatting van de natie. Die werd gezien als een product van de taal welke zou samenvallen met "*het ras*", de biologische afstamming. De Vlaamse beweging was van bij haar ontstaan door dat denken gemerkt, ook in haar Nederlandse oriëntering en haar sympathie voor Duitsland en voor de Germaanse landen en volkeren in het algemeen, waarmee wij "*stamverwant*" waren. Die sympathie was versterkt door de vrees voor het opdringen van Frankrijk dat, tot aan de nederlaag van Napoleon III in de Frans-Duitse oorlog van 1870, België bedreigde met annexatie.

In Duitsland waren de *völkische* denkbeelden tot extreme gevolgtrekkingen ontwikkeld. Ernst Moritz Arndt (1769-1860) had alle gebieden tot Duitsland gerekend die in de Romeinse tijd Germaans geweest waren. In die visie kon de afdwaling tot zelfstandigheid van Zwitserland en de Bourgondische Nederlanden ongedaan gemaakt worden, want onze taal was een Nederduits dialect dat we best door het Hoogduits zouden vervangen. De Franse aanval op Duitsland in 1870 verhevigde de opvatting van een Germaans-Latijnse tegenstelling naast een Germaans-Slavische tegenstelling. Na 1890 raakte dit expansieve *völkische* denken verweven met het verlangen om het jonge Duitse keizerrijk te verheffen tot een wereldmacht, onder meer door de kleine Germaanse randstaten te verenigen onder Duitse leiding, en ze uiteindelijk op te slorpen. Het in 1891 opgerichte Alldeutscher Verband dreef zijn regering verder in die richting. Het stuurde een afvaardiging naar het genoemde Nederlands Congres van 1896 in Antwerpen, waaraan ze een broedergroet bracht met een beklemtoning van de samenhangigheid van alle dochtervolken van moeder Germania.

De Mont, die al vijftien jaar druk doende was om de eigentijdse Duitse literatuur in Vlaanderen bekend te maken, en die "*het belangrijkste aanspreekpunt in Vlaanderen voor Duitse auteurs*" was geworden,²⁹ kreeg een uitnodiging om in de plaatselijke afdelingen van het Verband die broedergroet te komen beantwoorden. Hij hield er

29 L. Stynen, *Pol de Mont* [...], p. 149.

lezingentournees waarin hij de Vlaamse beweging als een Germaanse strijd tegen de verfransing bekend maakte, en “*vaak liet zijn kritische onderscheidingsvermogen hem in de steek*”, schrijft Stynen. Inderdaad was of sprak hij niet pangermanistisch, maar wel héél germanofiel. Het Alldeutscher Verband stichtte een tijdschrift *Germania* (1898-1905) om de verbondenheid van de Lage landen met Duitsland te promoten. De Mont werd er medewerker van en noemde het verschijnen ervan “*een keerpunt in de Vlaamse beweging*”. Want deze was een deel van de strijd tussen de drie hoofdrassen van Europa, een “*voorpostengevecht van de rusteloze kamp om de wereldheerschappij tussen het Duitse of Germaanse ras en het Latijnse... Gelukkig zijn wij te behoren tot dat grote, zuivere ras, het Germaanse of Duitse...*” Maar tegelijk beklemtoonde hij toch de Vlaamse gehechtheid aan een onafhankelijk België.

In 1905 en 1906 sprak De Mont weer voor verschillende Ortsgruppen van het Alldeutscher Verband op zijn gewone manier zodat, zoals Karel Van de Woestijne opmerkte, de kans zeer groot was dat een publiek van Alduitsers in dit verband vooral hoorde wat het graag hoorde. Van Franstalige Belgische kant lokte dat scherpere kritiek uit, die zou worden opgerakeld bij de Duitse inval in 1914 en opnieuw bij de bevrijding in november 1918.

Wanneer België in augustus 1914 weerstand bood tegen de Duitse doortocht, en zich dus niet goedschiks inschakelde als satellietstaat in een Duits *Mitteleuropa*, was het voor de Duitse regering, het leger en heel de conservatieve elite met hun *völkische* opvattingen duidelijk, dat die kunstmatige staat zonder eenheid van ras en taal geen bestaansrecht meer had. Hij was oorlogsbuit waarover Duitsland kon beschikken, die het zou inlijven geheel of gedeeltelijk (want de Walen konden desnoods uitgedreven worden), of die het zou verdelen tussen Frankrijk en Nederland dat ook moest worden ingeschakeld, of wat ook. Na de verovering van Brussel op 20 augustus, en nog voordat het overgrote deel van Vlaanderen bezet was, gaf de rijkskanselier Theobald von Bethmann-Hollweg al op 2 september de instructie aan het bezettingsbestuur om de Vlaamse beweging, die een beweging voor de Hollandse taal is, zoveel mogelijk zichtbaar te ondersteunen. Daarmee startte hij de *Flamenpolitik*, die gedurende de vierjarige oorlog voortdurend zou worden geïntensifieerd.

Die *Flamenpolitik* vond onmiddellijk instemming bij een groepje vrijzinnige jongeren in Gent, die politiek dakloos waren omdat ze in de liberale en de socialistische partij geen ruimte vonden voor hun opvattingen. Zij waren dubbel gefrustreerd: enerzijds als flaminganten, want ten gevolge van de evenredige zetelverdeling sinds 1900 was er geen Vlaamsgezinde meerderheid meer in het parlement zodat de taalwetgeving nauwelijks nog vooruitgang geboekt had, vóórdát de Kamer in februari 1914 het lager onderwijs vernederlandste. Gefrustreerd anderzijds als vrijzinnigen, want de dertigjarige klerikale heerschappij was na de nieuwe klerikale onderwijswet alweer verlengd door de uitslag der verkiezingen van 24 mei 1914. De publicatie van het dagboek van Leo Picard in 2014 laat er geen twijfel over: de Jong-Vlamingen, zoals ze zich noemden, verkozen hun opname in het protestantse Duitse keizerrijk als “*voorwacht*”

van 't *Germanendom*", om te ontsnappen aan "ons treurig lot van in een katholiek België geboren te zijn".³⁰ Picard zegde in 1963 over zijn oud-leraar aan het Antwerpse athe-neum, Pol De Mont: "Hij was voor ons de grote figuur van de school."³¹ Hij heeft allicht zijn Germaanse opvatting ook daar verwoord.

De Gentse Jong-Vlamingen hadden zich al in december 1914 in directe dienst van de Duitse overheden gesteld, en poogden groepen gelijkgezinden te rekruteren in Brussel en Antwerpen. In de hoofdstad zou een activisme het eerst enig gehoor vinden onder de militanten van het Nationaal Vlaams Verbond en de Vlaamse Volksraad. In Antwerpen stond Pol De Mont natuurlijk op de lijst van degenen die Leo Picard in de Kerstdagen ging bepraten. Hij noteerde: "*Bij De Mont: deze laat zeer sterk sprekende sympathie voor Duitsland in zijn gesprek doorschemeren. Hij schijnt ook tegenover mij voorzichtig te willen zijn en ging zover te verklaren dat volgens hem 't beste toch nog een zegepraal der Ententemachten (Frankrijk, Rusland en Groot-Brittannië, de vooroorlogse Triple Entente) zou zijn. Als België terug ontstaat, dan zal het voor de flaminganten een zeer moeilijke strijd worden, maar strijd verheft. Hij blijft dus optimistisch en dringt vooral aan op voorzichtigheid.*"³²

Op 28 februari 1915 kwam de vooraanstaande Alduitser Theodor Reismann-Grone, die destijds het weekblad *Germania* opgericht en gefinancierd had, op zijn beurt De Mont bepraten. In zijn dagboek noteerde hij dat De Monts anti-Duitse gevoelens ten gevolge van de gruwelen van de eerste oorlogsdagen, verdwenen waren, al gingen de acties van de Jong-Vlamingen (hoewel die hun uiteindelijke bedoelingen nog verborgen; LW) hem te ver.³³ – De Mont had twee schoonzonen aan het IJzerfront als officier; hij kan moeilijk op een Duitse militaire doorbraak daar gehoopt hebben. Wel hechtte hij in de eerste maanden van 1915 geloof aan de Duitse propagandavoorstelling, dat een teruggekeerd België de flaminganten zou vervolgen. En het leed voor hem geen twijfel dat "*het noordse, het Germaanse, het arische ras ver boven alle andere verheven was*".³⁴

Vanaf februari 1915 ging in Antwerpen de katholieke atheneumleraar August Borms gecamoufleerd de activistische toer op, in afspraak met de Duitse perscensor. In juni braken hij en de vrijzinnige literator Raf Verhulst duidelijker met de patriottische eendracht van de Antwerpse dagbladen, en aanvaardden de leiding van een

30 H. Balthazar & N. Van Campenhout, *Twee jonge Vlamingen in den Grooten Oorlog. Oorlogsdagboeken en levensverhaal van de flaminganten August Balthazar en Leo Picard*, Tielt, 1914, pp. 243-264, citaat p. 255. Een ander opmerkelijk citaat: op 6 juni 1914, na de parlementsverkiezingen die de dertigjarige klerikale heerschappij alweer hadden verlengd, had professor Henri Pirenne aan zijn studentent-historici gezegd over de Belgische cultuur: "*La Belgique, si elle n'y fait pas attention, retournera à notre situation du XVIIe siècle*" (de contrareformatie culturele verstarring, blijkbaar); p. 237.

31 J. Florquin, *Ten huize van...*, 17, Leuven, 1981, p. 69.

32 H. Balthazar & N. Van Campenhout, *Twee jonge Vlamingen in den Grooten Oorlog [...]*, p. 259. Vreemd genoeg verklaren zij Entente ten onrechte als "*Duitsland en zijn bondgenoten*"; p. 371 (184).

33 L. Stynen, *Pol de Mont [...]*, pp. 395 (9) en 477.

34 L. Stynen, *Pol de Mont [...]*, p. 376.

door de bezetter gefinancierd orgaan, *Het Vlaamsche Nieuws*. Ze schreven er wel dat ze Vlaanderen verdedigden “tot baat en roem, tot meerdere kracht, bloei en grootheid van het gemeenschappelijk vaderland: België!” Van einde mei tot november werd door Antwerpse flaminganten, waaronder De Mont, in enkele vergaderingen gezocht naar een eendrachtig antwoord op de aanbiedingen en integendeel waarschuwingen die van alle zijden op hen afkwamen. Tevergeefs: die eendracht kon niet gehandhaafd of hersteld worden. De meerderheid zou zwijgen, maar stilaan afbrokkelen.³⁵

De Mont kon niet stilzitten. Van november 1915 tot september 1916, dus zolang de *Flamenpolitik* nog in haar voorbereidend stadium bleef, hield hij “een kleine vijftig” druk bijgewoonde lezingen over kunst en literatuur in het Antwerpse museum en in de feestzaal van het atheneum, en vierentwintig voordrachten over Vlaamse poëzie. Uiteraard kwam daarin zijn Vlaamse bezieling tot uiting, en van activistische kant werd hij graag voorgesteld als de inspirator van hun werking. Maar hij hield zich daar voorzichtig buiten, en tegenover militanten die hem wilden compromitteren riep hij in dat hij als ambtenaar neutraal moest blijven. “De Mont kon natuurlijk niet beletten dat anderen zijn naam en zijn teksten gebruikten” schrijft Stynen terecht, maar ook “De Mont steunde in stilte Angermille en zijn activistische vrienden en schreef zelfs een (niet achterhaald) artikel over de actualiteit dat in geen geval onder zijn naam mocht verschijnen” volgens zijn brief van 2 september 1916. Uit de twee laatste jaren van de bezetting, dus de periode van geradicaliseerde *Flamenpolitik* en activisme, heeft de auteur geen sporen van dergelijke tussenkomsten of uitspraken meer gevonden.

De Mont behoorde niet bij degenen die in de vreselijk dure oorlogstijd de heel lucratieve benoemingen van de bezetter aanvaardden, als professor aan de vernederlandste universiteit Gent, of als directeur of secretaris-generaal in een “vervlaamst” ministerie. Bij een activistische hulde aan August Borms op 21 januari 1917 weigerde hij te verschijnen, al was hij weer publiek als spreker opgeroepen. Maar hij stuurde een huldetelegram, en dat namen de inrichters dan achteraf op in de verslagbrochure. Hij bleef wel opvallend afwezig van de vier publieke protesten tegen de *Flamenpolitik* of tegen openlijk anti-Belgisch optreden van het geradicaliseerd activisme, protesten die door tientallen vooraanstaande Vlaamsgezinden werden ondertekend zonder dat de bezetter tegen hen ingreep.

Op 4 oktober 1918 vroeg het uitgeputte Duitsland onderhandelingen over een wapenstilstand op basis van het Amerikaanse vredesvoorstel; het erkende dus publiek zijn nederlaag. Mouterij in de vloot en het leger later in die maand zouden uitgroeien tot een revolutie, en op 11 november tot een onvoorwaardelijke capitulatie. Het katholieke dagblad *La Métropole* publiceerde op 19 november een lijst met te sanctioneren ver-

— 35 Over het activisme in Antwerpen: A. Vrints, *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie te Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002. L. Wils, *Onverfranst, onverduist? Flamenpolitik, activisme, Frontbeweging*, Antwerpen, 2014.

raders in overheidsdienst te Antwerpen, waaronder De Mont. En op de 22ste haalde het opnieuw de beschuldigingen boven die het na de Duitse inval had geuit tegen die "pangermanist".³⁶ De zenuwzieke De Mont vluchtte nog dezelfde dag in een depressie naar Den Haag. Daarmee leek hij zich te solidariseren met de activistische kopstukken, die door de bezetter vanaf oktober naar Nederland waren gedirigeerd met veel geld om hun propaganda voor te zetten; Duitsland verhoopde daarvan een versterking van zijn positie bij de vredesonderhandelingen.

Het is nodig hier een aantal teksten samen te brengen, die in de streng chronologische biografie van Stynen verspreid liggen. Al rond 1890 overvielen De Mont depressieve gedachten, hij dacht inderdaad aan zelfmoord en dat wordt door sommige gedichten van toen bevestigd. In de jaren 1900-1910 werd de familie De Mont getroffen door allerlei zware onheilen, waaronder de dood van zijn jongste dochter op haar eenentwintigste. In 1911 werd Pol passioneel verliefd op een jonge vrouw. Hij werd heen en weer geslingerd tussen zijn huwelijk en de vrouw die een obsessie werd. In april 1916 klaagde hij over "hersenhoofdpijn" die hij een gevolg noemde van zijn "afschuwelijke neurasthenie uit 1900-1903". En "toen hij in Den Haag tegen een zenuwaandoening vocht, beheerste de gedachte aan de dood zijn dagen".³⁷

Op 26 november 1918 stuurde De Mont twee identieke ontslagbrieven: aan de minister, en aan de burgemeester als hoofd van de raad van bestuur van het Museum. Hij beklemtoonde terecht dat hij gedurende heel de bezetting een loyaal Belgische houding had aangehouden, en dat hij alleen vertrokken was omwille van het oprakelen van een perscampagne, gevoerd tegen hem in 1905-1906 (over zijn optreden in het Alldeutscher Verband). Omdat hij op onrechtmatige wijze het museum had verlaten, diende hij zijn ontslag in als conservator en als leraar aan de academie. Op 30 november schreef hij aan de burgemeester dat hij meteen naar Antwerpen zou afreizen, ook al raadden zijn dokters hem dat af; in afwachting van een beslissing van de minister over zijn ontslag, wilde hij de lopende zaken komen afhandelen; hij stuurde ook medische attesten op. Maar in feite kwam hij pas op 20 januari 1919 terug, werd door de burgemeester ontvangen, maar kreeg geen toegang tot het museum in afwachting van een ministeriële beslissing.

Op 17 mei liet het ministerie aan de stad weten dat De Monts ontslag en pensioen in behandeling waren, en gaf het opdracht om hem een officiële berisping te geven: omwille van zijn postverlating en ook omdat hij niet duidelijk afstand had genomen van de sympathisanten van de vijand, getuige zijn huldetelegram aan Borms en zijn intekening in januari 1916 op een boek van René De Clercq, dat een protest inhield tegen een daad van de legitieme overheid. (Namelijk een protest tegen De Clercqs ontslag

— 36 L. Stynen schrijft dat het stuk van de *Métropole* "in dagen van wraak en plundering slechts als een bewuste aanzet tot geweld kon worden beschouwd"; p. 394. Er is bij mijn weten geen wraak of plundering in Antwerpen gesignaleerd tijdens of na de Duitse aftocht.

37 L. Stynen, *Pol de Mont* [...], pp. 219-220, 340, 355-358, 376, 397-398.

als atheneumleraar, omdat die weigerde zijn redacteurschap op te zeggen van het vluchtelingenblad *De Vlaamsche Stem*, dat door de Duitse legatie in Den Haag opgekocht was; LW).³⁸ Ondanks die opdracht sanctioneerde het stadsbestuur De Mont niet.

Maar werkeloos en zonder inkomen, in afwachting van zijn pensioen dat zou worden toegekend "*vanwege een ongeneeslijke aandoening van het zenuwstelsel*", bleef de bijna 62-jarige De Mont maandenlang gedeprimeerd. In geschriften die hij pas jaren later zou publiceren, stelde hij zichzelf voor als een gegeselde of gekruisigde Christus, een martelaar voor Vlaanderen zoals activisten en Fronters. Begin april 1919 vreesde hij krankzinnig te worden. Tot hij plots genas doordat hij een waardige betrekking aangeboden kreeg die hem perfect lag, en die hem zou toelaten zijn flamingantische overtuiging te propageren: hij werd hoofdredacteur van een krant, al was het maar een piepjong lokaal dagblad dat zijn geldprobleem niet volledig kon oplossen.

De oorlog had de geesten omgewoeld en de verzuiling voor een stuk doorbroken. Dat bood de gelegenheid voor de kleine Antwerpse uitgever Gust Janssens om met een nieuwe, ongebonden krant op de markt te komen. Ze was op 15 december 1918 gestart onder een benaming die paste in de patriottische bevrijdingsroes: *Het Vaderland*. Precies vier maanden later werd een nieuwe start genomen onder een titel die mikte op de regionale lezer: *De Schelde*. De Mont had aan zijn oud-leerling Herman Van Puymbrouck, waarvan hij de literaire ambitie stimuleerde, bekend dat hij op droog zaad zat en hem de stichting gesuggereerd van een satirisch weekblad. De oud-strijder Van Puymbrouck, die actief was in de organisatie van de Frontpartij in Antwerpen, bracht hem in contact met de uitgever voor een redacteurschap van de krant die nog haar weg zocht.

Hoofdredacteur De Mont noemde het op 5 juni 1919 "*een vrij orgaan, de wezenlijk vrijzinnige tolk van wezenlijk vrijzinnige mensen*". Het kreeg meteen met de Fronters een band die voorzichtig zou worden versterkt. De vooroorlogse Vlaamsgezinde liberale arbeidersverenigingen van Antwerpen waren geschokt doordat hun volksvertegenwoordiger Leo Augusteyns zich aan het activisme had verbrand.³⁹ Maar de oude partij en haar orgaan *De Nieuwe Gazet* van August Monet waren door de *Flamenpolitik* in de tegenovergestelde richting geradicaliseerd, en vele vroegere lezers zullen zich daar niet meer in herkend hebben en konden *De Schelde* verkiezen. De godsvrede van tij-

> Pol De Mont predikte in het Allduitscher Verband de *völkische* verbondenheid van Vlaanderen met Duitsland.
[Letterenhuis Antwerpen]

— 38 K. Hulpiau, *René De Clercq (1877-1932). Een monografie*, Gent, 1986, pp. 242-258.

39 D. Vanacker, *Een averechtse liberaal. Leo Augusteyns en de liberale arbeidersbeweging en ook: Van activist tot antifascist. Leo Augusteyns en het Vlaams-nationalisme*, Gent, 2008.

und
Alldeutsche Marineausstellung
 18. Mai - in Kassel - 28. Mai
 1901

Vom Fels — über's Meer — A. WAGNER.

„Gedenke dass Du ein Deutscher bist!“

Herr Prof. Sol de Meut, Antwerpen.

erhält als Förderer unserer Veranstaltung dieses Erinnerungs-Blatt mit dem Ausdruck herzlichsten Dankes.

Für die Ortsgruppe Kassel des
 „Alldeutschen Verbandes“

A. Wagner

dens de oorlog, die doorwerkte in de regeringen van nationale unie tot einde 1921, had daarentegen de levensbeschouwelijke tegenstelling blijvend gemilderd, zodat de krant tegelijk ook op het confessionele publiek kon mikken. De Mont kon dus zijn vooroorlogse prediking van Vlaamse eendracht hernemen en ze geleidelijk opschuiven in nationalistische richting: *“Hij nam afstand van de traditionele partijen”*, zoals Stynen het uitdrukt.

Hijzelf radicaliseerde meer en sneller dan zijn blad. Uit zijn correspondentie, vooral zijn *“enkele honderden”* brieven aan Van Puymbrouck, die in mei 1922 voorzitter van de nationale Frontpartij werd, blijken De Monts *“verregaande bemoeienissen met het reilen en zeilen van de partij”*. In mei 1924 trad hij op als spreker op haar jaarlijkse landdag in Kester; maar toen was hij, al sinds 31 augustus 1923, alleen nog maar een trouw medewerker aan de culturele rubriek van de krant. Ook onder zijn opvolger als hoofdredacteur in 1923-1927, Willy De Hous die lid was van het politiek bestuur van de Antwerpse Frontpartij, bleek in de verslagen daarvan dat hij niet zomaar het blad kon gebruiken als een instrument van die partij.⁴⁰ In *De Schelde* had hoofdredacteur De Mont herhaaldelijk benadrukt dat hij onder de bezetting Belgisch-loyaal was gebleven. Maar toen Felix Timmermans in 1925 briefwisselend lid werd van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, betreurde hij al dat die de uitnodiging van die belgicistische instelling aanvaardde.

In 1922, op zijn 65 jaar, werd de letterkundige De Mont grootscheeps gevierd, met *“gelukwensen uit Vlaanderen, Nederland en Duitsland, van oud-leerlingen en collega’s, van liberalen, katholieken en socialisten. Opvallend genoeg ook van Vermeylen en Herman Teirlinck, van Kloos, van Ferdinand Berckelaers”*. Maar een aantal liberale bladen, niet alleen drie Brusselse Franstalige maar ook *De Nieuwe Gazet*, en nog uit Antwerpen de katholieke *Métropole*, rakelde dan het pangermanisme weer op. Was het daarom dat hij op zijn zeventigste geen hulde meer wenste? Hij kon nog blijven publiceren, veelal heruitgaven van ouder werk, tot zijn plots overlijden op één van zijn vele reizen, in Berlijn in 1931.

In de loop van een halve eeuw heeft De Mont een rol van betekenis gespeeld in de zich transformerende Vlaamse beweging. Hij stond in 1877 mee aan de wieg van de confessionele scholierenbeweging die overging in een studentenbeweging, nam als liberaal deel aan de landdagbeweging die mede daaruit groeide in de jaren 1880-1890, bleef flamingantische eendracht prediken, en nam als nationalist deel aan de geradicaliseerde beweging in de tussenoorlogse periode.

Onmiddellijk nadat in 1839 de vrede was gesloten tussen België en Nederland, was een Vlaamse taalbeweging naar buiten getreden met verenigingen en tijdschriften, en met een petitionnement dat wetgevende en administratieve eisen stelde. Waarom zou die

⁴⁰ Archief van Het Vlaamse Front, in het AMVC, nu Letterenhuis.

"*patriottische agitatie*" pas na de Eerste Wereldoorlog een enigszins massale aanhang krijgen? Dat een aantal nationale bewegingen in Oost-Europa al in de negentiende eeuw een sterkere kracht verwierf, dankten ze aan hun veel ruimere doelstelling. Bij hen was de volkstaal een vlag waaronder ze stredden tegen het Ancien régime of de resten ervan: de feodaliteit en het vorstelijk absolutisme. Die waren in België al geëlimineerd door de Franse en de Belgische Revoluties, zodat de Vlaamse beweging slechts een taalbeweging was, ter versterking van de natie in het jonge koninkrijk. En van meet af bestond er binnen die beweging een spanning tussen haar twee belangrijkste groepen ondersteuners: de literatoren die haar wilden gebruiken voor volksverlichting en politieke vooruitgang, en de seculiere geestelijkheid voor wie de taal een onderpand was voor het behoud van de nationale traditie der Katholieke Nederlanden sinds de aartshertogen Albrecht en Isabella.

De Europese revolutiegolf van 1848 gaf een democratische impuls aan de beweging, die nu niet meer alleen opkwam voor de nationale taal tegenover die van Frankrijk, maar ook voor de volkstaal tegenover die van de verfranste steden en elites. Die democratische impuls werd nog versterkt in de jaren 1860, toen katholieke en liberale flaminganten probeerden een "*onafhankelijke volkspartij*" te vormen naar het voorbeeld van de Meetingpartij in Antwerpen, en toen de protestlanddagen van de eerste reeks ook door Gentse en Brusselse verenigingen werden belegd.⁴¹

Maar tegelijk dreef het reactionaire pontificaat van Pius IX (1846-1878) de confessionelen steeds verder weg van de vrijzinnigen, onder meer met de encycliek *Quanta cura* uit 1864 en de proclamatie van de pauselijke onfeilbaarheid in 1870. Voor deze levensbeschouwelijke strijd, die bleef escaleren in de jaren zeventig, mobiliseerde de geestelijkheid de studerende jeugd, onder meer De Mont en Rodenbach. Maar zoals vele intellectuelen verliet De Mont de kerk, en er zijn aanwijzingen in dezelfde richting bij Rodenbach. De gehechtheid van de kerk en haar politieke partij aan de volkstaal, in tegenstelling tot de houding van de vrijmetselarij en haar liberale partij, bleef wel een belangrijke verklaringsfactor waarom de kerk in Vlaanderen zulk een sterke aanhang kon bewaren, zelfs onder universitair geschoolden.

Na een hoogtepunt in 1864-1867 liep de onafhankelijke volkspartij dood in 1872-1873.⁴² Maar ze bleef wel in de herinnering leven, net zoals de idee van een nationale overkoepeling der katholieke scholierenbonden na de voorbarige poging van De Mont en Rodenbach in 1877. Uit die dubbele herinnering groeide de landdagbeweging, in 1883 gestart door en voor scholieren en studenten, vanaf 1885 mikkend op een ouder publiek maar massaal bijgewoond door studerenden. De "*samenwerking*" van confessionelen en vrijzinnigen werd erdoor gestimuleerd, waarbij de Antwerpse liberaal Pol

41 L. Wils, *Tussen taalstrijd en arbeidersbeweging. De Onafhankelijke Volkspartij in de jaren 1860*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 197-227.

42 L. Wils, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging*, 1, Leuven, 1977, pp. 47-61.

De Mont een opvallende rol speelde, maar de deelname door liberalen en socialisten bleef heel beperkt. Omgekeerd zou het Algemeen-Nederlands Verbond, dat in 1895 van vrijzinnige zijde werd opgericht, relatief weinig medewerking winnen aan de confessionele kant.

Bij de invoering van het algemeen stemrecht herleefde toch de idee van een onafhankelijke volkspartij, maar die maakte geen kans onder het meerderheidsstelsel in de zeteltoewijzing. Lokale scheurpartijtjes verhevigden integendeel het verzet tegen de samenwerking. Die kwam moeizaam weer op gang, bijzonder in de strijd voor “*de Vlaamse hogeschool*” waarin De Mont een belangrijk initiatief had genomen. Het gezamenlijk optreden van “*de drie kraaiende hanen*” Franck, Van Cauwelaert en Huysmans lokte een massaal enthousiasme uit in 1911, maar strandde al na weinige maanden op de levensbeschouwelijk-politieke tegenstelling.⁴³

De *Flamenpolitik* die tijdens de Duitse bezetting werd gevoerd in 1914-1918 slaagde erin de Vlaamse beweging grondig te verdelen. De Mont behoorde tot de niet weinige flaminganten die wel buiten het activisme bleven, maar ermee sympathiseerden. Nadat de zenuwzieke conservator van het Museum voor Schone Kunsten in een depressie in november 1918 was gevluht en ontslag gevraagd had, maakte hij zich wijs (en ook zijn biograaf Stynen gelooft het⁴⁴) dat hij onrechtmatig ontslagen was wegens vermeend activisme. Als hoofdredacteur van het dagblad *De Schelde* kon hij zich opnieuw inzetten voor de niet-confessionele onafhankelijke volkspartij die hem al zolang voor ogen zweefde. Hij kon die nu vereenzelvigen met de Frontpartij, die ontstond uit de radicalisering die veroorzaakt was door de oorlog (niet alleen door de *Flamenpolitik*), en die levenskansen kreeg door de verruiming van de evenredige zetelverdeling voor het parlement en haar invoering voor de provincie- en de gemeenteraden.

Kwam het nu eindelijk tot een echte volksbeweging, de “*massale nationale beweging*” van de fase C volgens de indeling van Miroslav Hroch? Ja en neen. Het vereiste, volgens Hroch, dat de sociale belangen van de verschillende klassen en groepen die de kleine natie uitmaakten, werden opgenomen in het programma en werden uitgedrukt in nationale termen.⁴⁵ Dat gebeurde doordat Frans Van Cauwelaert de christelijke standsorganisaties opnam in zijn Katholieke Vlaamse Landsbond, die zijn eisen op taalgebied inschakelde in hun sociale eisen, als een essentieel onderdeel ervan. Zo deden ook de Boerenbond, het Algemeen Christelijk Werkersverbond en het Vlaams Economisch Verbond. Het confessionele volksdeel werd in het interbellum werkelijk verenigd in een nationale volksbeweging voor de gelijkberechtiging van

43 L. Wils, *Frans van Cauwelaert. Politieke biografie*, Antwerpen, 2017, pp. 141-168.

44 “Vanwege vermeend heulen met de vijand werd hij na de oorlog tot ontslag gedwongen”; L. Stijnen, *Pol de Mont [...]*, p. 9. “Hij werd tot pensioen gedwongen”; L. Stynen, *Pol de Mont [...]*, p. 399.

45 M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge, 1985, pp. 185-186.

Vlaanderen met Wallonië, op basis van *“het minimumprogramma van het algemeen Vlaams Verbond”*.

Maar hoewel de levensbeschouwelijke tegenstelling minder scherp was geworden kwam dat Verbond, dat Van Cauwelaert en de liberaal Julius Hoste Jr. in 1918-1919 stichtten, niet van de grond. Onder de regeringen van nationale unie tot december 1921 gaf het nauwelijks tekens van leven, om daarna helemaal te verdwijnen.⁴⁶ De numerieke bijdrage vanuit het vrijzinnige volksdeel was zo gering gebleven als in 1888, toen er volgens Max Roosees bij duizend katholieken vijftig liberalen deelnamen aan de landdagen.

Bovendien was tijdens de oorlog een anti-Belgische beweging ontstaan. In de schoot van het activisme was een harde kern gegroeid, die zich einde 1918 *“uitgespuwd door de overgrote meerderheid van de bevolking”* voelde, om het met de overdrijving van Hendrik Elias te zeggen.⁴⁷ Ze rechtvaardigde haar optreden, dat als landverraad vervolgd werd, door in België de aartsvijand van Vlaanderen te zien, die tegen elke prijs moest vernietigd worden. Dat gaf haar als voorafgaande taak de traditionele Vlaamse beweging te bevechten omdat die, door de taaltoestanden te saneren, België zou in leven houden en versterken. De tegenstelling tussen de Belgisch- en de anti-Belgischgezinde Vlamingen was zo scherp als de levensbeschouwelijke tegenstelling was geweest op haar hoogtepunt.

De Frontpartij die van meet af solidariteit met het gematigd activisme voorstond, riep al vanaf de zomer van 1919 haar aanhangers op om weg te blijven uit het Vlaams Verbond en niet deel te nemen aan acties voor zijn minimumprogramma. In de volgende jaren weigerde ze uitdrukkelijk steun aan betogingen voor de vernederlandsing van de universiteit, of voor naar taal gescheiden legereenheden, of voor welk samenwerkend initiatief ook. Mede daardoor konden die acties geen werkelijk massaal karakter krijgen. In december 1922 onthielden haar volksvertegenwoordigers zich bij het wetsvoorstel van de Hogeschoolcommissie (die op initiatief van De Mont gesticht was) over de Gentse universiteit, of stemden zelfs tegen. In die houding zouden de nationalistische parlementsleden meer dan tien jaar volhardden.

We merkten dat in 1925 de geradicaliseerde De Mont oordeelde dat de Belgische Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde moest gemeden worden. *“Vermeylen was op een gegeven moment in 1924 voor hem de grootste vijand van de Vlaams-nationale beweging.”*⁴⁸ Een werkelijk nationale volksbeweging, die De Mont voor ogen stond en waarvan hij zich ook na de oorlog een propagandist zal gevoeld hebben, heeft hij toen dus in feite mee helpen beletten.

— 46 L. Wils, De Katholieke Vlaamse Landsbond, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 1, pp. 66-68.

47 H.J. Elias, *Vijftewintig jaar Vlaamse Beweging*, 2, Antwerpen, 1969, p. 178.

48 L. Stynen, *Pol de Mont* [...], p. 408.

Zoals Gita Deneckere vaststelde in haar onderzoek van sociale en politieke straatmanifestaties in het koninkrijk België: *“Na de oorlog waren de manifestaties voor de vernederlandsing schaarser en hoegenaamd geen toonbeelden van grensoverschrijdende Vlaamse eendracht”* (vergeleken bij het weinige van vóór de oorlog): het flamingantisme was verzwakt als buitenparlementaire emancipatiebeweging. De Vlaamse leeuw brulde slechts zwakjes vergeleken bij de Ligue Nationale pour la défense de l’Université de Gand et de la liberté des langues.⁴⁹

— 49 G. Deneckere, Lode Wils en Koning Albert I, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 55, 1996, nr. 3, p. 187.